

אסיה הסובייטית. אף כי את נסיונו זה האישי דווקא מיצה בספר שהוא יוצא-דופן בהומור האופטימי הנסוך עליו ("לשמור לנצח"/פרקי אסיר בברית-המועצות, ת"א, 1963), לא פסק מאז מלהשקיע את עיקר עיסוקו המחקרי בהיסטוריה של הקיבוץ היהודי ושל ביטויו התרבותי הספציפי תחת המשטר הסובייטי.

מנקודת-מבטו (הציונית) של גלבוע, אפשר לומר שכל שנות המשטר הקומוניסטי באימפריה הרוסית הן "שנים שחורות" לקיבוץ היהודי הגדול שבתחומיה בתוקף עצם גישתו העקרונית של משטר זה ל"שאלת הלאומים" בתחומי שלטונו, שמעולם לא הניחה מקום להכרה במעמדם ובזכויותיהם של היהודים הסובייטים כאחת החטיבות האתניות-הטריות טוריאליות של ברית-המועצות או בלגיטימיות של זיקתם לקיבוצים יהודיים לגבולותיה של ברה"מ. אף-על-פי-כן, גם במסגרת השקפה זו נראה כי אכן מרות במיוחד היו השנים 1939—1953—המקיפות את הסכם ריבנטרופ-מולוטוב ואת שנות הפלישה והטבח עד לגירוש הגרמנים מאדמת ברה"מ ומיגור השלטון הנאצי, וכן את השנים החמורות ביותר של המלחמה הקרה והפאראנויה הסטאלינית (שהגיעה לשיאה ב"עליית הרופאים" הידועה לשימצה) עד להסתלקותה של "שמש-העמים" העריצה וראשית הדה-סטאליניזציה. בפרק-זמן זה נכרת פיתח חלק ניכר מיהודי ברה"מ, הן על-ידי הפולש הנאצי הן על-ידי יסודות שונים באוכלוסיה המקומית, ונוסף על כך גם פסקה הסימביוזה בין המוני יהודים סובייטים לבין המשטר המהפכני מתקופת ייסודו והתבססותו, סימביוזה שלצעירי היהודים לפחות הביאה אפשרות של קידום אישי והתפרקות מסבל-מורשה תוך כדי הזדהות לזהות עם מפעל אדיר-תנופה ועצום-ממדים של שידוד-מערכות ושינוי-ערכים. ואם לא די היה בכך הרי מתוך שיקוליו וחשוביו שלו בחר המשטר להמיר אותה סימביוזה במדיניות שבמניעה וגילויה כאחד דמתה יותר ויותר לאנטישמיות הווליקורוסית-הפראבוסלאבית המסורתית של המשטר הצא-

עולה במידת-מה על היקפו של ערך אנציקלופדי טוב, המכיל פרטים היסטוריים שאינם שנויים במחלוקת בצד הערכות והסברה מפלגתית-תנועתית. היסטוריה יש כאן כזו, ויותר מכך יש כאן הסברה, אך ברור שלא ההתנגדות להסברה הולידה את המהומה הגדולה על לא-מאומה, אלא כמה קביעות מעטו של המחבר, ולא קביעות העוסקות בקורותיו של השמאל הציוני בין שנות ה-20 לשנות ה-50 אלא דווקא אותן הערכות העוסקות במה שהתרחש בה במפלגה הגדולה וההגמונית בשנות ה-60 סביב ה"פרשה" וספיחיה.

ספר היסטורי אי-אפשר לתבוע ממנו שיהיה מקובל ואהוד על הכל, אך ספר הסברה והדרכה הנושא גושפנקה מעין-מפלגתית הוא ענין שונה לגמרי, וברור מדוע רגשו הרוחות והסייעות בתוך המפלגה תבעו לגנוז את הספרון או להסיר ממנו את תווית החותם של המפלגה. מסתבר אפוא כי לא תכנו של הספר ראוי לתשומת-לב אלא דווקא הפסיכולוגיה של מפלגת-העבודה, כפי שבאה לידי ביטוי בסערה שעורר בצלוחית של דיו, סערה שהיא אפיינית למדי לפסיכולוגיה הפוליטית הישראלית בכללה, שבעיניה היסטוריה היא ענין לוועדות-חקירה או להסכמה מלאה וללא עוררים.

י.ש.

השנים השחורות של יהדות ברית-המועצות

ענייני ברית-המועצות הם תחום התמחותו של יהושע א. גלבוע, ובמיוחד ענייני היהודים ותרבותם בברית-המועצות. חלק מהתמחותו בנושאים אלה קנה לו בעל-כרחו מתוך נסיון אישי קודר, כעסקן ציוני צעיר בשטחי פולין שסופחו לברה"מ ב-1939 וכמי שנתן אחרי-כן את הדין על פעילותו זו ועשה שנים אחדות בגירוש ובעבודת-פרך במעבה

* יהושע א. גלבוע: השנים השחורות של יהדות ברית-המועצות 1939—1953; הוצאת עם הספר, 1972; 327 עמ'.

לאמו משום שעזבה את אביו—והיה זה נער שבא מאפריקה הדרומית ולא מארץ ערבית—ביקש לנקום באמו. בגילו הצעיר אי-אפשר היה להסביר לו את העובדות שהביאו לידי כך ושהיו הגיוניות ומוצדקות, ואילו המחברת, ששמעה מפי האם שבאה לבקר את בנה את כל סיפור-המעשה, ניסתה להשיב לבנים על אמותם, ניסתה ולא ברור אם הצליחה. גילוי-הלב של רבקה זיו משווה לרשימתה את צביונה האנושי. היא אמרה לנער בן השש-עשרה לעמוד לפני אמו "ולצעוק את השנאה שלו". היא רצתה שיש-אל, יגנה, יאשים במישרים, כדי שתוכל אמו להשיב לו ולהסביר את העובדות. היא רצתה שהנער יבין לרוחה של אמו, יכיר בטראגדיה של נישואיה. אך היו לה ספקות: "האם יוכל להבין? ואנחנו האם באמת אנו מבינים? האם כל הסבך הזה ניתן להבנה, בהגיון קר ושקול?..."

בכל סיפור עולה, מצד אחד, רצונם של המדריכים לעזור לחניכיהם ולהשפיע עליהם—ומצד שני, הסתגרותם וסירובם של הנערים והנערות לקבל השפעה. עולמם הפנימי היה מלא חשדות וסיבוכים שהביאו עמיהם מבייתם. לכל חניך היתה ההיסטוריה של ילדותו, שהעמיקה חרישה בנפשו. העינותים הפסיכיים היו עמוקים מדי; המיפגש עם חברי הקיבוץ, ועם החברים שהופקדו לטפל בהם, היה מכאיב. הנערים הביאו אתם את הרגליהם וביקשו להמשיך באורח-חיהם הקודם, שנבע, במקרים רבים, מבית הרוסים וממנהגים שסיגלו להם מן הרחוב ומחברים מבוגרים יותר. עובדי "עליית-הנוער" ניסו להחזירם למוטב, ולא תמיד עלה בידם. אך היו מקרים—ורבקה זיו מספרת עליהם—שהתוצאות איחרו לבוא אבל טובות היו. הזרע הטוב לא ירד לטמיון. הוא נקלט אי-שם בתודעה, ובשנות השירות בצבא ולאחר-מכן נבט ועשה פרי.

בכל סיפור עולה ההתנגשות בין המחנך לחניכו: כוונות טובות מזה, שנאה וחשדנות מזה. למעשה היתה כל הזמן אווירה של משבר ומאבק, מאבק בדרכי-שלום. המחברת, מכל-מקום, אינה מטייחת ואינה

רי הישן אלא שבגלל אפיה הטוטאליטארי עלתה עליה לאינ-ערוך ביעילותה. ספרו של יהושע א. גלבוץ מתאר, בעצם, את התקופה בה הפכו היהודים בברה"מ בכללותם מגורם אָנרגטי חיובי, מובחר, תכופות אפילו מועדף, במסגרת המאמץ לקומוניזציה, למודרניזציה ולרוסיפיקציה, לגורם שבעיני המשטר לפחות הוא חשוד, מפריע, מכביד, ובסופו של חשבון פשוט מיותר. הוא מתאר תקופה זו בפירוט רב, מתוך בקיאות נאותה ובהישען על תיעוד מקיף. אגב כך הוא מקדיש טיפול נרחב למערכה נגד "הקוסמופוליטים התלושים" ול"חיסול התרבות היהודית", תרבות שהצד האלים והרצחני שבחיסולה שיווה לה אולי לוויית-זוהר שספק אם היתה זוכה לה בזכות עצמה ובערכיה הסגוליים.

י.ע.

במחיצה אחת

רשימותיה של רבקה זיו הן פרי טיפולה בחניכי עליית-הנוער בקיבוץ שלה, ואין עדות יפה יותר לתכנון מאשר דבריה של המחברת אל הקורא: "לא פעם נוכחתי לדעת עד כמה לא עולה בידי להבין לרוחם ולתפוס שעולמם אחר, שונה מעולמי ומעולמו של הקיבוץ הסובב אותם". עשרת הסיפורים שבספר מעבירים אל הקורא, כדברי המחברת, "משהו מאותה מסכת-חיים של נערים ונערות שאינם כחומר ביד היוצר". עולמם של הילדים לא נפתח לפני מחנכיהם. לכל היותר, יכלו לצפות שייפתח לפנייהם איזה שער קטן, איזה סדק בלבד, שיתן להם רשות-כניסה לעולמו הפנימי של הנער. כוונתם של המדריכים היתה להרחיב את הפתח הצר ולהפכו לראש-גשר של תקשורת לשם הבנה הדדית ולשם הגשת עזרה לנער הסובל ומתלבט. היתה זו מלאכה קשה במיוחד. לא פעם מנעה ההסתגרות הטבעית את שיתוף-הפעולה. הנער שהתנפר

* רבקה זיו: במחיצה אחת; ספריית פועלים, 1973; 86 עמ'.